

Archeologie českých zemí

pozdní středověk, novověk

12. Každodenní život

(stravování a bydlení, móda a odívání, zábava, cestování).

Stravování

- **Prameny:**

1. Písemné: kroniky, zprávy, městské knihy, testamenty, kuchařky (od 13. st.)
2. Ikonografické: Velislavova bible, herbáře (Mattioli)
3. Archeologické: hmotné předměty (keramika, aj)
environmentální: rostlinné a osteologické nálezy

- **Metoda** – synchronní komparace: srovnávání kulturních jevů v různých sociálních, geografických a časových prostředích

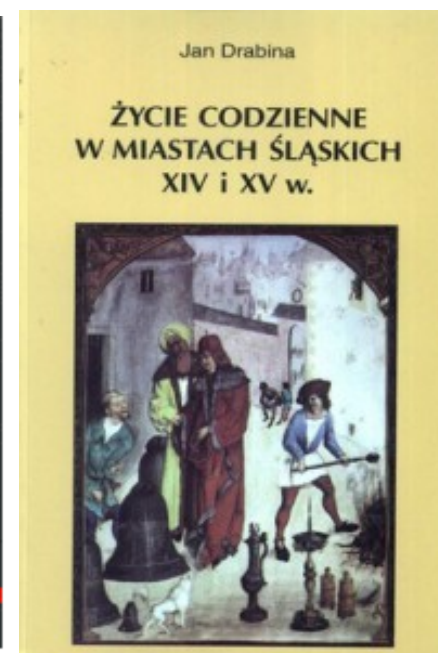
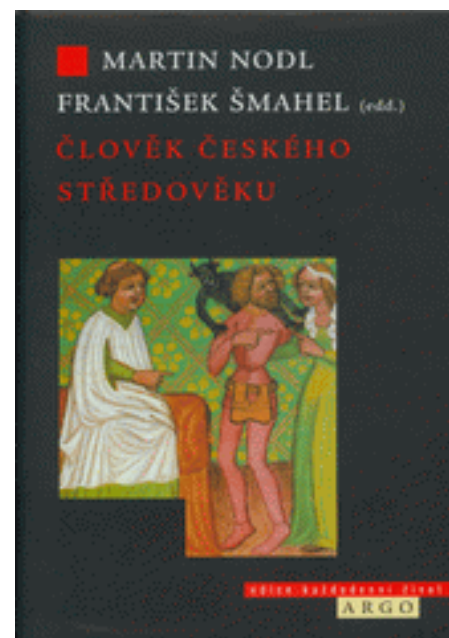
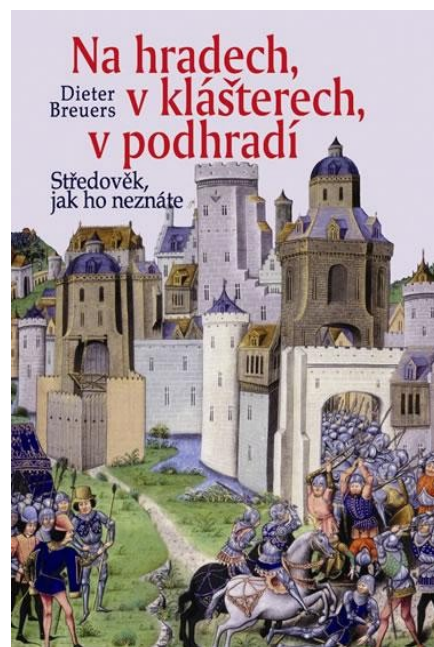
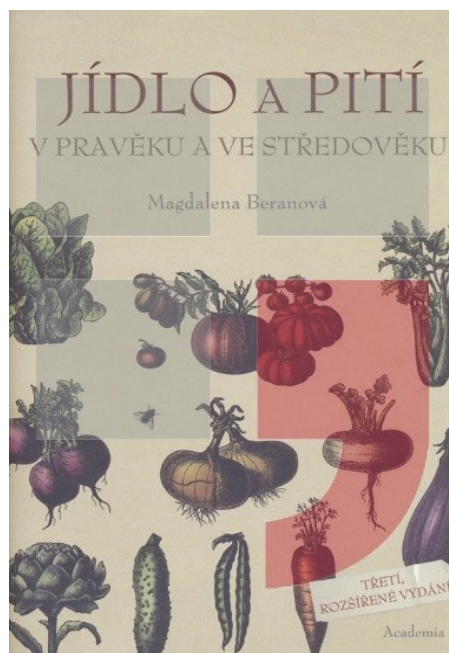
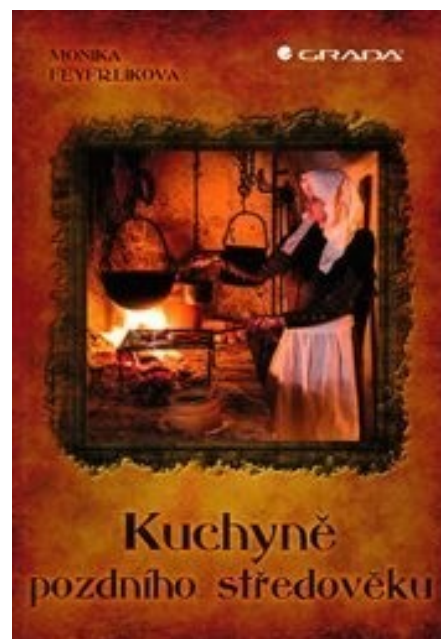
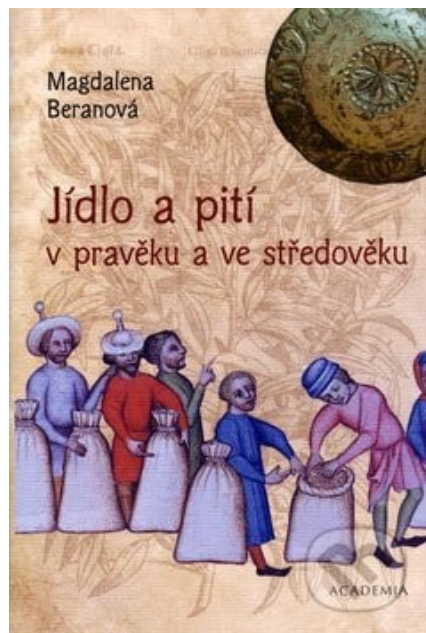
- **Tematické okruhy** – výběr potravin a složení jídelníčku
 - zásobování kuchyně, obchod
 - příprava jídla a konzumace
 - stravovací návyky
 - etiketa, hygiena, náboženské a rituální praktiky
 - zdravotní stav

Abbildung 4: Blick in eine Küche im späten 15. Jahrhundert mit der Feuerstelle auf einem gemauerten Sockel (Mendelsche Zwölfbrüderstiftung um 1475, Abbildung Stadtbibliothek Nürnberg).

Dějiny bádání

- Konec 19. a poč. 20. stol.:
 - Zikmund Winter a Čeněk Zíbrt** – monografie o stravování a stolování: prostředí šlechtické, měšťanské, venkovské
 - studium kuchařských knih a mravokarné nebo zdravotně literatury
- 80. léta:
 - Magdalena Beranová** – monografie o slovanském zemědělství a později o konzumaci potravin od pravěku do středověku
 -
- 90. léta:
- **Josef Petráň** – Dějiny hmotné kultury: pasáž o stravování s Lýdií Petráňovou
 - prameny historické, archeologické a ikonografické
- **Karel Holub a Jiří Burian**: monografie o kultuře stolování
- **Marie Paříkova a Inka Ciprová** – kuchařské recepty ze středověku a novověku

- **Archeobotanické bádání:**

- **Emanuel Opravil** – Morava: 60. léta: analýzy z Plzně, Opavy, Olomouce
 - 70. léta: Sekanka, Mikulčice, Uherský Brod
 - 80. a 90. léta: Opava, Chotěbuz-Podobora, Mikulčice, Praha, Brno, Tábor, Lelekovice, Konůvky
- **Věra Čulíková** – zpracovávala soubory z Čechy: 80. a 90. léta: Most, Praha, Beroun, Libice, Boleslav
- **Vlasta Jankovská** – od 80. let: Most, Praha, Chrudim
- **LAPE** – Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie Jihočeské Univerzity v ČB
 - zaměstnanci spolupracovníci jsou vesměs bývalí doktorandi (Veronika Komárková a Alexandra Bernardová, A.Pokorná, Z.Vaněček, T. Šálková, P. Houfková, J. Košňovská)
- **CZAD** – Archeobotanická databáze ČR: <http://www.arup.cas.cz/czad/>
 - vznikla v letech 2009 – 2011 a je spravována AÚ v Praze
 - je každoročně aktualizována a umožňuje vyhledávání publikovaných dat podle autora, výzkumu, archeologické datace nebo taxonů.

- **Archeozoologické bádání:**

- **Význam** – studium vztahů mezi člověkem a zvířecími populacemi v minulosti
 - zkoumá zbytky živočišného původu: analýzy osteologického materiálu (kosti, rohovina aj.)
- **60. léta:** R. Turek: publikoval soubor z Libice (1952)
 - E. Komárková-Zikmundová: soubor z Dřetovic, později z Klučova
 - F. Kühn (botanik PF MU Brno): plevely a obiloviny
 - J. Beneš: tvrz Ervěnice u Mostu; R. Musil: Staré Město u UH
- **70. a 80. léta** – L. Peške: pracoval v ARUP, soubory z hradišť a měst, 90. léta: Krašov, Tetín
 - minimum publikováno
- **90. léta** – J. Mlíkovský (ornitolog NM): rozборы z hradisek dokládá sokolnictví
- **ALRNB** – projekt: Ancient Landscape Reconstruction in Northern Bohemia
 - University of Sheffield + ARÚ Praha Zvelebil, Kuna, Beneš, Křivánek)
 - 1991až 1996: rekonstrukce zaniklé kulturní krajiny severních Čech

- **90. léta** – L. Petříčková: Bedř. Světec, Sedlčany, Praha, Žebrák, Karlštejn, Mos
 - V. Páral: Brno (Stará radnice), Lelekovice, Konůvky
 - J. Lukáš: Mstěnice

- **Poslední decénia** – R. Kyselý (ARU Praha): Strunkovice nad Blanicí (ves), hradiska: Rubín, Stará Boleslav, hrad Zlenice
 - L. Kovačiková: Cheb, Mělník (města), hrad Orlík
 - Z. Sůvová (plzeňská ZIP): Plzeň, Praha

- **Molekulární biologie:**
 - analýzy potravinových zbytků na keramice (příškvarky)
Zdeněk Tempír: lokality již. Moravy, Bylany
 - různé metody plynové chromatografie: potravní alergen
gluten – obiloviny, kasein – mléčný protein, ovomucoid – veječný protein
termostabilní proteiny (druhy zvířat)
J. Pavelka (ZČU Plzeň)
 - izotopové analýzy: M. Nývltová Fišáková (ARÚ Brno)

Vrcholný a pozdní středověk (13. – 15. stol.)

- **Hierarchie sociální** – stravování a konzumace určitých jídel závisely na společenském postavení
 - porušení pravidel se pokládalo za hřích (např. obžerství)
 - **Adalberon z Laonu (1030): Učení o trojím lidu:**
 - a) oratores (ti, kdo se modlí): duchovenstvo (střídmost, postní jídla)
 - b) bellatores (ti, kdo bojují): šlechtici, bojovníci (bohatá masitá strava)
 - c) laboratores (ti, kdo pracují): poddaní, rolníci (chudá strava, luštěniny)
- **Struktura společnosti** –
 1. **horní vrstvy:** elita – panovník, církev, vyšší šlechta (na základě urozenosti)
 2. **střední vrstvy:** nižší šlechta, měšťané, bohatí kupci
 3. **nižší vrstvy:** sedláci, poddaní a chudina
- **Hierarchie potravinová:** Aristoteles: († 322 př.n.l.): **Učení o čtyřech živlech:**
- **Živly** – oheň, vzduch, voda, země
 - určovaly hodnotu vhodných potravin (zvířata, plodiny) pro dané sociální skupiny.

- **Aristokracie:**

- **status:** množství a kvalita jídla signalizovala bohatství a moc
- **maso:** spojováno s mocí, fyzickou silou a potencí (statusová záležitost), pečené nad ohněm
- **zvěřina:** nejprestižnější, spojována s fyzickou silou a lovem (jedna ze sedmi dovedností)
- **létaající ptáci:** byli v kontaktu se vzduchem (volavky, jeřábi, bažanti)
- **obilí:** roste vysoko nad zemí a zrna jsou v kontaktu se vzduchem

- **Duchovní:**

- **světští** (kněží, biskupové): na rozdíl od mnichů mohli jíst maso mimo postní dny
- **poustevníci:** divoce rostoucí rostliny pojídali v syrovém stavu

- **Svobodní a poddaní:**

- **maso:** drůbež, domácí zvířata, vařená strava
- **rostliny:** konzumována – část vyrůstající z lodyhy (zelí, hrách)
 - z kořene (salát, špenát) a kořenová zeleniny (cibule, mrkev)

- **Dominantní zdroj masa** – 3 hlavní zdroje z domácích savců: tur, prase a ovco/koza

- **Nižší vrstvy** – konzumace hovězího masa ve městech (koncentrace obyvatel)
 - **15. stol.:** klesá podíl tura a stoupá prase a ovco/koza
 - **15/16. stol.:** stoupá podíl tura

Německo: Kostnice (71%), Bazilej–Schneidergasse, Lübeck-Alfstrasse,

Řezno-Auergasse: hostinec – hovězí a telecí maso

Polsko: Kołobrzeg: převaha skotu od 2. pol. 13. stol.

Vratislav-Więzienna, Gl. Rynek: skot (1/3), ovco/koza

- **Vyšší sociální vrstvy** – konzumace prasete: Mansfeld - jímka v domě Lutherových rodičů (6 : 1 prasete – skot).
Vratislav-Kapitulní ul.: výraznější podíl prasete
- **Pojídání psů a koček** – výjimečné: v obdobích nedostatku potravin, rozsekané psí skelety v jímkách (Kostnice)
 - u koček sporné (v jímkách chcíplé)
- **Konzumace kura domácího** – Praha-nám. Republiky, Brno-Radnická, Opava-Hrnčířská, studna v Mostě a Chebu)
- **Kůň** – nízký počet kostí: především ekonomický význam – pracovní využití, méně jateční (Brno-Vídeňská ul.).

- **Jateční věk:** Brno-Domminikánská ul., 2. pol. 15. stol.:
 tur: 22–24 měsíců.
 prase: 0,5–1 rok
 ovce/koza: 22–24 měsíců
- **Tafonomie** – zásahy na kostech: Brno-Česká, Jozefská (15-17%) skot a prasata
 Praha-nám. Republiky (12.–13 stol., 10 %)
 hrad Veselí – 22 %
 - stopy porcování: příčné či šikmé přesečky žeber, obratlů, kostí končetin, lopatky či pánve
 - oddělování masa od kostí: záseky a zářezy
 - podélné roztínání dlouhých kostí za účelem získání morku
 - opálení, přepálení otevřeným ohněm (Brno-Česká: 0,4%, Krašov a Tetín: pečení; hrad Veselí: 0,2%)
 - ohryzáni domácími šelmami a hlodavci (Brno-Česká: 5 %, Veselí: 19 %, kladrubský klášter: 1-7%
 Kostnice: hovězí 1,4 %, ovce/koza 3,7 %, praseta 5,4 %)
 - porcování jednotlivých druhů zvířat se lišilo:
 - chov: drůbež, někdy prasata a drobní přežvýkavci (uhynulá zvířata)
 - import: hovězí maso (tur) – porážka na parcelách (rohy, kopyta)
 - nákup od řezníků

- **Kultura stolování** – 12. stol: vliv islámského světa (hygiena)
 - 14. stol.: Tomáš Štítný rozlišoval jídlo k ukojení hladu a pohoštění návštěvy či hostiny
 - **vyšší vrstvy:** kultivované chování, etiketa
 - rozsazení podle zasedacího pořádku: v čele stolu pán a nejvýznamnější hosté
 - u stolu v párech: francouzský vliv)
 - zahájení hostiny modlitbou, přípitek, ubrus na stole
 - zvěřina, koření z Orientu, jižní ovoce
 - nože (krájení chleba, masa), vidlice (od 11. stol.), lžíce (z 15. stol., soubor z HK)
 - konvice, džbány, poháry fajánsové nádoby (od konce 15. stol.)
 - cínové nádobí a sklo: rozšířeno ve 14. a 15. stol.
 - kamenina: 16. stol.
- **Hostiny** – pořádány při různých festivitech
 - význam se posuzoval podle počtu chodů

S knížaty u stolu

Kuchyně a kultura stolování
na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři

Korbelářová, I. – Zezula, M., 2018: S knížaty u stolu : Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Ostrava – Ratibor.

- **Venkovská strava** – **rostlinná:** obilniny: kaše a placky, „nejušlechtilejší“ byla pšenice
zelenina: zelí, řepa, pórek, vodnice, špenát, česnek, cibule (i houby, bylinky)
luštěniny a ořechy: bob obecný, čočka, cizrna, vikev a hrachor
– **masitá:** vepřové, skopové, kozí a hovězí (staré kusy), drůbež
- **Měšťané** – gastronomie pikantních jídel: kořeněné maso a omáčky
– specializovaná potravinářská řemesla: (preclíky, calty-housky)
- **Mnišský ideál chudoby** – skromný jídelníček: řeholníci po slibu chudoby a čistoty se masa formálně vzdali, aby odmítli „hodnoty“ s nimi spojované: materiální bohatství, síla, moc, násilí a sexualita
– v případě nemoci bylo maso povoleno
– Opatství v Cluny: Bernard z Clairvaux kritizoval „desítky způsobů přípravy vajec“
- **Obřadní jídla** – křesťanské svátky – **mikulášská:** perník
– **vánoční:** vánočnívánočka, ovoce (syrové i sušené), tvarohový mazanec
– **velikonoční:** pečené jehně, barevná vejce
– **posvícení (podzim):** pečená husa

Půst

- **Postní dny** – zakázána konzumace masa a všeho, co je živočišného původu (tuky)
 - o velkých svátcích i vejce a mléko (podle Tomáše Aquinského „nejdraždivější“ a „nejslastnější“)
 - velikonoční (quadagesima): čtyřicetidenní (Rozjímání Krista na poušti)
 - vigílie: předvečer velkých křesťanských svátků
 - Velký pátek: den Kristovy smrti
 - nestřídmost u nižších vrstev: spíše výjimečná (svatby, křtiny, posvícení, hody aj.)
 - kláštery: 2. pol. 13. stol.: více konzumováno prase než tur, pak kur a ovce/ koza
vysoký podíl lovné zvěře a kaprovitých ryb
14. a 15. stol.: více malých přežvýkavců (81 %), pokles divoké fauny (4 %) vlivem odlesňování
- **Zakázané potraviny** – nahrazovány rybami: jako „studené a vlhké“ nehrozilo, že budou „draždit smysly“
 - konzumovány vařené, pečené, smažené, solené, uzené, sušené
 - křesťanská symbolika: obrázek ryby (symbol prvních křesťanů)
ichthys (řecky) = **I**esus **C**hristos **T**heu **H**yios **S**oter
Ježíš Kristus, Boží Syn, Spasitel

Pašije

(z lat. passio – „utrpení“)

- **Velikonoce** – postní dny
- **Název** – odvozen z prvního slova při předčítání evangelia pasáže při liturgii:
„Passio Domini nostri Iesu Christi secundum...”
(Utrpení našeho Pána Ježíše Krista podle...)
- Evangelijní vyprávění, příběhy, hry, liturgické čtení, hudební skladby: inspirované vyprávěním o utrpení a smrti Ježíše Krista
- **Obsah** – obvykle začínají modlitbou Ježíše v Getsemanské zahradě, pak následuje zatčení po Jidášově zradě, soud před židovskou veleradou, předvedení před Heroda, soud u Piláta Pontského, bičování, odsouzení k ukřižování, příprava na ukřižování, Ježíšova smrt a doprovodné události (zatmění nebe, zemětřesení apod.)
 - končí Ježíšovou smrtí na kříži a zmrtvýchvstáním

Víra

- **Duchovní život** – řídil pravidly, které byly definovala Bible, čili Písmo svaté (lat. Scriptura sacra), což je soubor knih, které křesťané a židé považují za posvátné (slovo Boží)
- **Biblos** – řec. papyrový svitek (výrobou proslulo fénické město Gebal, zvané Byblos)
- **3. stol.** – bible přeložena do řečtiny (septuaginta)
- **4/5. stol.** – sv. Jeronýmem přeložena do latiny (tzv. Vulgata)

- **Starý zákon** – první část bible, která obsahuje soubor posvátných knih, jež křesťané převzali z judaismu (hebrejská bible)
 - původně hebrejštině a zčásti v aramejštině
 - líčí vznik světa a historii Abraháмова potomstva, které Bůh vyvolil k záchraně lidstva, dal mu zákony a uzavřel s ním smlouvu
 - obsah: pět knih Mojžíšových, spisy a prorocké knihy

- **Nový zákon** – lat. Novum testamentum líčí život a smrt Ježíše z Nazareta
 - soubor 27 knih, sepsaných mezi lety 50 –150 n. l. jako závazný soubor (kánon); později upravovaný
 - obsah: čtyři evangelia (Matouš, Marek, Lukáš, Jan)
skutky apoštolů, listy apoštola Pavla křesťanským obcím,
kázání Pavlovi, Petrovi, Janovi a Jakubovi, kniha
Zjevení Janova (Apokalypsa)

Hagiografie

řec. hagios – svatý, grafeín – psáti

- Životopisy světců a mučedníků, které obsahovaly:
 - a) **mučednická akta** – „Acta martyrum“ (martyr - řec. svědek)
 - soudní protokoly z procesů s pronásledovanými křesťany
 - b) **legendy** – vyprávění o životě, skutcích, zázracích a mučednické smrti církevních světců (Život sv. Antonína od Athanasia)
 - presentovaly nejružnější hrdiny (poustevníky, putující mnichy, vojenské světe), kteří byli líčeni jako hrdinové pokoušení ďáblem, z něhož vyšli jako vítězové: vzory následování
- **Sbírky hagiografické literatury** – sestavovány od středověku: tzv. Acta sanctorum (Životy svatých)
 - obsahovaly seznamy svatých s přiloženými životopisy (vydáváné od 16. stol.)
- **Legenda aurea** – Zlatá legenda: sbírka životopisů svatých a traktátů k církevním svátkům
 - 1260: sepsaná italským dominikánským mnichem Jakubem de Voragine

Novověká keramika

- **16. – 18. stol.:** nové trendy ovlivňovaly vlastnosti a vzhled keramiky
změny ve vývoji keramiky probíhaly v návaznosti na:
 - a) **vyšší životní styl** – recepce renesančního životního stylu v zaalpské oblasti
– vyšší standart stolování (změny jídelníčku, nové typy nádobí)
 - b) **technologický rozvoj** – nové postupy: 16. – 1. pol. 17. stol.: glazování vnitřků
3/3 16. stol.: oboustranné glazování
(habánské fajánse, berounské zboží)
– unifikace výroby (velikost, výzdoba)
- **16. – 1. pol. 17. stol.:** ve výrobě keramiky dochází k výrazné diferenciaci:
 - 2 směry: 1) **Stylová (umělecká) keramika** – pro vyšší společnost: fajáns, kamenina, porcelán
 - 2) **Lidová keramika** – pro vesnické a městské prostředí: běžné nádobí
(vaření a stolování)

Habánská fajáns

Technologie:

- do českých zemí přinesli novokřtění (habáni), kteří se usadili na jižní Moravě

16. stol.: Mikulov, Slavkov u Brna, Dambořice aj.

Habánské (novokřtěnské) fajánse:

- vyráběly se po vzoru italské „bianki di Faenza“, na níž nesměl být figurální motiv (dekory: heraldika a rostlinné dekory jako karafiát, tulipán a granátové jablko)
- luxusní zboží určené šlechtě a měšťanům

- **18. stol.:** výroba: Ždánice, Vyškov, Bučovice, Olomouc, Šternberk, Valašské Meziříčí
později: Ivančice, Velká Bíteš, Znojensko

Fajánsové manufaktury:

- císařská v Holíči (záp Slovensko)
- dílny v lokalitách bývalých habánských dvorů
- Sobotiště, Velké Leváre, Dechtice, Košolná, Častá
- nové centra zakládali potomci habánů: Stupava, Boleráz

- **Majolika** – název podle španělského ostrova Mallorca v souostroví Baleáry (obchodní středisko)
 - keramika s různobarevným střepem potažená barevnou glazurou
 - původ: v Egyptě (2. stol př. n. l.), odkud do Asie a skrze Maury do Španělska (Malaga, Granada)
 - výroba pokračovala i po dobytí Malagy katolíky (1487)
 - glazury:
 - a) jednobarevná (zelená)
 - b) dvoubarevná (mramorovaná);
 - c) vícebarevná (např. kachlů)

- **Fajáns** – název podle italského města Faenza u Boloně: (od r. 1466; 12. stol. keramické středisko)
 - keramika s nažloutlým střepem pokrytá bílou neprůhlednou cíničito-olovnatou glazurou (po vsáknutí se za syrova maluje barvami: kobaltovou, zelenou, žlutou a manganově fialovou)
 - **konec 16. stol.** – manufaktury v Itálii

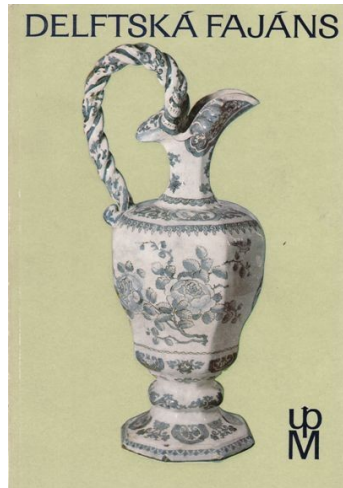

Francie: Lyon, Nimes a Montpellier

Německo: kolem Norimberku a Hamburku

Nizozemí: Antverpy

Delft – bílá hlína i glazura zdobená modrým dekorem

Berounské zboží

- Vyhlášená keramika na stolech šlechticů a měšťanů: **2. pol. 16. stol. až 1/3 17. stol.**
- **Hrnčíři** – písemně doloženi od počátku 14. stol.
 - hrnčířské krámy: konec 15. stol.
 - cechovní organizace: poprvé k r. 1560
- **Hrnčířské provozy** – severní předměstí: Hrnčířské a Rybářské u řeky Berounky
 - nálezy hrnčířského ze západního (tzv. Horního) předměstí
 - v jádru Berouna: ulice Česká a Na Klášteře
- **Nálezy** – na Pražském hradě
 - Nové Město pražské: kopírování berounského zboží pražskými hrnčíři před r. 1572: dílna Adama Špačka
 - soudní spory o pražské trhy doloženy písemně v pol. 16. stol. (písemně doloženy i fyzická napadení, rozbíjení zboží)
- **Útlum produkce** – za třicetileté války (1634 a 1639) a v důsledku emigrace 1651: Hrnčířské a Rybářské předměstí částečně pusté
 - po třicetileté válce: 9 hrnčířů
 - 1740: 12 mistrů

Tzv. červeně malovaná berounská skupina: 4/4 16.až 1/3 17.stol.

• České sklo

- **číšky s taženými kapkami**
 - Čechy: od konce 12. stol. (do Německa, Polska a Skandinávie)
 - Opava: dominikánský klášter, Dolní nám.
- **číšky s protáhlými nálepy:** od 14. stol.
 - napodobují číšky se šnekovitými nálepy z hnědého skla
 - Opava: Dolní náměstí
- **Vysoké číše s nálepy tzv. českého typu:** poč. 14. stol.
 - oblíbené ve 2. pol.14. a v 15. stol.
 - Německo, Polsko, Švédsko
 - méně Maďarsko (Buda), Rakousko (Vídeň), Slovensko (Bratislava, Trnava)
 - **od pol. 15. stol.:** lišty promačkávané rádélkem a girlandy
 - **15./16. stol.:** číšky s trychtýřovitým tělem a patkou ze svinutého vlákna
láhve s hruškovitým nebo kulovitým tělem
poutnické a čočkovité láhve (vyhlazování textilu, na koření)
tzv. mucholapky

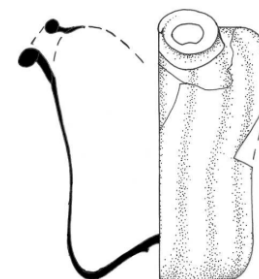
Číše českého typu.
Opava-Masařská

Kyjovitá číše s girlandami.
Opava-Kolářská

Číška s trychtýřovým tělem.
Opava-Kolářská

mucholapka

lahve

- **Sklo v benátském stylu:**

- podle benátského vzoru: 16. a 1. pol. 17. stol.
- **české sklo** nazelenalé barvy: domácí vkus a výrobní možnosti
- **pol. 16. stol.:** luxusní sklo s emaily (letopočty, erby), zlacení, ryté vzory
číše na duté zvonovité patce, poháry, láhve
na objednávku: tzv. vítací, erbovní a svatební číše, poháry
- **technika:** rytí diamantovým hrotem
(znovuobjevil benátský mistr Vincenzo di Angelo dal Gallo)
optický dekor: číšky, poháry, láhve, džbány, mucholapky

- **Číše s válcovitým nebo konickým tělem na duté zvonovité patce**

- nezdobené i zdobené
- z motiv konvalinek figurální scény, letopočty
- Opava-Horní nám., Kolířská_Pekařská, Cvilín (letopočet 1618)

Číše zdobená emaily z
Opavy, mezi ulicemi
Pekařskou a Kolářskou.

Literatura

- ALBARELLA, U., 2005: Meat Production and Consumption in Town and Country, in: Giles, K. & Dyer, Ch. (Eds.), Town and Country in the Middle Ages. Contrast, Contact and Interactions 1100-1500, 131–149, Leeds.
 - 2006: Pig Husbandry and Pork Consumption in Medieval England, in:
WOOLGAR, C. M., SERJEANTSON, D. & WALDRON, T. (eds.), Food in Medieval England, Diet and Nutrition, 72–87, Oxford.
- ANDĚRA, M., 2006: *Oryctolagus cuniculus* (Linnaeus, 1758) - králík divoký.
- In: Mlíkovský, J. - Stýblo, P. (eds.): *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*, Praha, 448–450.
- BENEŠ, J.–KOČÁR, P.–SUCHÁ, R. 1998: Doklady dálkových kontaktů ve středověké Evropě na základě studia vybraných archeobotanických nálezů – Belege der Fernkontakte im mittelalterlichen Europa aufgrund der ausgewählten archäologische Funde, *Archaeologia historica* 23, 285–293.
- BERANOVÁ, M. 2000: Formy chovu dobytka v 11.–13. století [Zu Formen der Viehzucht im 11.–13. Jahrhundert.], in: *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi*, Most, 17–20.
 - 2005: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*, Praha.
- BEECH, M., 1993: Archaeozoology and archaeobotany: its role in the ARLNB project, *Památky archeologické* 84/2, 137–142.
- KYSELÝ, R., 2004: Kvantifikační metody v archeozoologii, *Archeologické rozhledy* 56/2, 279–296.
- ČECHURA, J., 1993: Fíky, mandle a rozinky na Karlštejně za husitské revoluce, *Historický obzor* 4, 82–84.
- ČULÍKOVÁ, V., 1994b: Rekonstrukce synantropní vegetace středověkého města Mostu. *Památky archeologické* 85, Suppl. 2, 181–204.

- DRESLEROVÁ, G., 2009: Osel v době hradištní. in: Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24. –26. 4. 2006., 10–16, Brno.
- HADRAVOVÁ, A., 2008: Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka: část přírodovědecká, Praha.
- JANKOVSKÁ, V., 2002: Palynologie. In: Klápště, J.: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226), Mediaevalia archaeologica 4, 158–161.
- KLÁPŠTĚ, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mostecka – Das Landschaftsgebiet Most als Zeuge des Mittelalters. Most.
- KOČÁR, P.–KOČÁROVÁ, R.–HŮRKOVÁ, J.– ISSEK, P.–HARTMANNOVÁ, O.–KOSTROUCH, F., 2006: Botanický příspěvek k archeologii žízně – archeobotanické analýzy sladů z vrcholného středověku až novověku, in: Ve službách archeologie 7, 175–182.
- KORBELÁŘ, J.–ENDRIS, Z.,1981: Naše rostliny v lékařství. Praha.
- MEDUNA, P., 2008: Konec „lesního“ prasete. In: Pokorný, P. – Bárta, M. (edd.): Něco překrásného se končí. Kolapsy v přírodě a společnosti, 145–146, Praha.
- MLÍKOVSKÝ, J., 2005: Evidence for hawking in early Medieval Czechia. Buteo 14, 53–56.
- NÝVLTOVÁ-FIŠÁKOVÁ, M., 2004: Zvířecí kosti ze středověkých jímek v Opavě, Časopis Slezského Muzea, S. B, 53, 1-17.

- OPRAVIL, E., 1965: Rostlinné nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy, prováděném v roce 1962, Časopis Slezského muzea A 14, 77–83.
 - 1986: Archeobotanické nálezy z areálu Jaktařské brány v Opavě (býv. hotel Koruna), Časopis Slezského muzea v Opavě (A) 35, 227–253.
 - 1987: Rostlinné zbytky z archeologického výzkumu hradiska Chotěbuz-Podobora, Těšínsko 1987/2, 3–6.
 - 1993a: Archeobotanické nálezy z Kolářské ulice v Opavě, AH 15, 491–509.
 - 1993b: Archeobotanické nálezy z Hrnčířské ulice v Opavě (hotel Orient – dostavba), Časopis Slezského muzea v Opavě (A) 42, 193–214.
 - 1996: Archeobotanické nálezy z historického jádra Opavy z výzkumné sezóny 1993 – 1994, Časopis Slezského muzea v Opavě (A), 1–15.
- PAVELKA, J.–VAŘEKA, P., 2008: Příspěvek k poznání stravy ve vrcholném a pozdním středověku. První výsledky analýzy potravinových zbytků na keramice v Čechách, Kuděj 1-2, 98 –109.
- PEŠKE, L., 1985: Domácí a lovná zvířata podle nálezů na slovanských lokalitách v Čechách, Sborník NM 39, 20–216.
- PETŘÍČKOVÁ, J., 2000: Domácí a lovná zvířata v době hradištní. Stav poznání, Archeologie ve středních Čechách 4/2, 485–488.
- SŮVOVÁ, Z. 2008: Zvířecí kosti ze zaniklých vesnic. In: Hledání zmizelého, Plzeň, 25–28.
- VALÍČEK, P. a kol., 2002: Užitkové rostliny tropů a subtropů, Praha.
- ŽEMLIČKOVÁ, A. 2012: Lov ve vrcholném středověku s přihlédnutím k archeozoologickým závěrům. Rkp. bakalářské práce na FF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Renesance

- **lat. renāscor** – narodit se, narůstat, opět se objevit, obnovit, též vzkřísit (antické tradice)
 - období počínající Petrarcou a končící Descartem: cca 1330 – 1630
- **České země** – první ohlasy v období pozdní gotiky za vlády Jagellonců na konci 15. stol.
 - ne přímo z Itálie, nýbrž přes Uhry: budínský dvůr Matyáše Korvína
 - šíří ji Italové (Vlaši), kteří se stěhují za Alpy a podle renesančních vzorů zdobí gotické stavby
- **Morava** – první renesanční vlivy v architektuře:
 - 1492: portály zámků v Moravské Třebové a v Tovačově
 - 1493: okna Vladislavského sálu (pozdní gotika Benedikta Rejta)
 - 1503 – 1510: Ludvíkovo křídlo Pražského hradu
- **Periodizace (Čechy):**
 - a) **raná:** 1492 – 1538 (Vladislav Jagellonský: renesanční prvky)
 - b) **vrcholná:** 1538 – 1580 (Ferdinand I. Habsburský: italští mistři).
 - c) **pozdní:** 1582 – 1620 (Rudolf II.: mistři z Nizozemí, manýrismus)

Albrecht Dürer

1471 - 1528

- Syn zlatníka z Norimberku.
- Proslavil se jako malíř a rytec.
- Nejvýznamnější představitel zaalpské renesance.

- **Hlavní dílo:**
Růžencová slavnost (r. 1506)
- **Grafické cykly:**
Apokalypsa
Malé a Velké pašije
Život Panny Marie
- **Volné grafické listy:**
Adam a Eva, Rytíř, Smrt a d'ábel,
Melancholie

Podobizna od E. Schöna

Manýrismus

italsky maniera – styl, způsob

- Přechodná fáze mezi renesancí a barokem:
Itálie: 1515 – 1600
Francie: 1550 – 1610
střední Evropa: 1560 – 1630
- **Název** – 16. stol.: **Giorgio Vasari** v souvislosti s pozdní tvorbu Michelangelovou, která se odchylovala od klasických představ o harmonii
- Odklon od harmonického řádu, jak jej chápala vrcholná renesance a historicky bývá vykládán jako následek rozkladu tradiční jednoty.

Giorgio Vasari

- **Obraz světa** – determinovaný křesťanským pojetím universa se promítal ve společenské hierarchii hodnot a v zařazení jedince ve společnosti, jehož postavení odviselo od stavu, k němuž náležel.
- **Vliv** – biblické náměty inspirovaly: a) **vzdělání**
b) „**vysoké**“ **umění** (malířství, architektura)
- **Náměty** – vycházely z každodenního života a životního stylu vyšších vrstev
 - společenské zařazení bylo manifestováno ritualizovaným chováním při nejrůznějších obřadech a ceremoniálech jako byla turnajová klání a slavnosti
 - důležitou roli hrála heraldická symbolika, která zdobila nejen praporce, štíty a korouhve bojovníků, ale i významné stavby (portály, malířská výzdoba) a jejich inventář (nábytek aj.)
- **Renesance** – evropská humanistická kultura znovuobjevila lidské hodnoty v ideálech antiky
 - obsah symbolů se změnil, což určitým způsobem ovlivnily i reformní ideové trendy
 - větší důraz se začal klást na estetické pojetí a umělecké působení výtvarných děl
- **Signum a res (znak a symbol)** – měly hlubší smysl a představovaly specifický komunikační prostředek, jehož prostřednictvím byly vnímány nezjevné podstaty reálných skutečností, společenských vztahů a morálních hodnot

Homo viator

- **Cesty** – za obchodem (lokální, regionální zahraniční trhy, jarmarky)
 - za vzděláním (řemeslo: tovaryšské cesty, studia: univerzity)
 - náboženské důvody: zbožnost (milost Boží), pokání (odpuštění hříchů)
- **Křesťanství** – z lat christianos (stoupenec Krista), učení Ježíše z Nazaretu a jeho učedníků o Božím království
 - **313**: legalizováno císařem Konstantinem I. Velikým Milánským tolerančním ediktem
 - **391**: ustaveno za státní náboženství císařem Theodosiem I.
- **Aurelius Augustinus** – **poč. 5. stol.**: charakterizoval člověka jako „homo viator“, tj. poutníka
 - peregrinatio: putování, ve středověku synonymum pro životní cestu
 - peregrinus: poutník byl vzorem dobrého křesťana
 - poutnický oděv: hůl, mošna a plášť s odznakem (symbol poutního místa)
- **Poutnictví** – hospodářský rozkvět míst spojených s kultem: budování poutních cest, špitálů a hostinců
 - kulturní kontakty: poznatky (technologie), architektura, umění, životní styl (odívání, stravování)
 - křížové výpravy: ozbrojené poutě do Svaté země za účelem ochrany svatých míst (hrady)
 - ochrana Božího hrobu a poutníků: zřizování nových rytířských řádů (např. johanité)
 - ekonomické a sociální motivy
- **Náboženské poutě** – do svatých míst byly součástí života ve středověku (poutě Židů do Jeruzaléma)

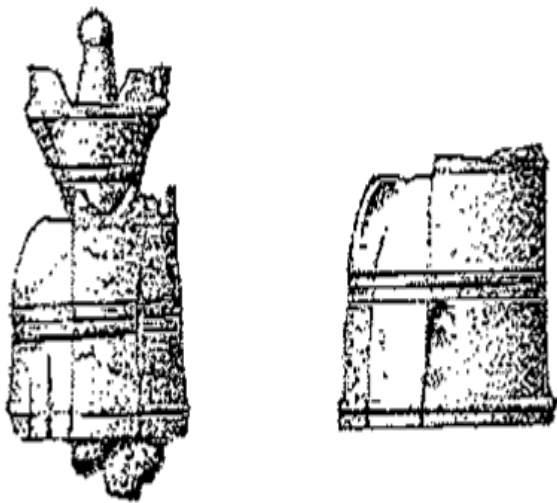
Hry a zábava

- **Volný čas** – doba, kdy člověk nepracoval a mohl se věnovat zálibám nebo činnostem podle vlastní volby
 - staročesky prázdniti: označení pro zahálku i odpočinek
 - kratochvíle (krátit chvíli) = zabavit se
 - privilegované vrstvy: lov, rybolov, sokolnictví, cvičení, turnaje, kostky, šachy, deskové nebo karetní hry
 - šlechtě určeny šachy, měšťanstvu vrhcáby a prostému lidu mlýn
- **Křesťanský přístup** – církev považovala hazardní hry za hřích (výplod ďábla)
 - důraz na kontemplaci (rozjímání), modlitbu, studium náboženské literatury
- **Jean Verdon** – emeritní profesor středověkých dějin na univerzitě v Limoges
 - nebyl rozdíl kulturou lidovou a kulturou elit neexistoval, spíše šlo o jedinou kulturu s mnoha nuancemi
 - lidová kultura se o několik desetiletí či staletí se opožďovala

- **Hra** – podle Johana Huizinga (nizozemského kulturního antropologa) je:
 - dobrovolná činnost, která je vykonávána uvnitř pevně stanovených časových a prostorových hranic, podle dobrovolně přijatých, ale bezpodmínečně závazných pravidel, která má svůj cíl v sobě samé a je doprovázena pocitem napětí, radosti a vědomím "jiného bytí", než je" všední život,,
 - svobodná a dobrovolná aktivita, zdroj radosti a zábavy
- **Šlechtické prostředí** – zahálka byla součástí životního stylu
 - Tomáš Štítný ze Štítného (cca 1333 – 1409): podporoval „počestnou kratochvíli“ a hru v šachy doporučoval jako vhodný lék proti „tesknoti“
- **Církevní prostředí** – mnozí duchovní měli šlechtické vychování
 - znalost hry v šachy a vrhcáby
- **Městské prostředí** – trhy, jarmarky, hody, liturgické slavnosti: kejklíři, artisté hudebníci
 - krčmy: centra zábavy, hra hazardních her
- **Vesnické prostředí** – slavnosti spojeny s církevními svátky (zemědělský cyklus)
 - posvícení, poutě, masopust (hraní hazardních her)

Šachy

- **Původ** – 6. stol.: Indie
- **Evropa** – 9. stol.: dar chálifa Hárúna al Rašída
Karlů Velikému
- **České země** – 11. stol.
– 14. stol.: pojednání od T. Štítného

Rýmařov-Hrádek

Vrhcáby (tric-trac) s typickou hrací deskou se 24 špicemi

- původ v antickém světě (tabulae)
- České země: zmínka v Liber Depictus (krumlovský obrazový kodex z pol. 14. stol.)
obliba hlavně v 15. a 16. stol.

Codex Manesse – sepsán v Curychu mezi lety 1305 a 1340 (obsahuje básně od 140 autorů a 137 iluminací. Originál uložen v Universitätsbibliothek Heidelberg

Hrací kameny: Libice, Cvilín, Opava

**Hráči vrhcábů v
rukopise z roku 1479,
Kostnice.**

**Zdroj:
[https://hodoninsky.d
enik.cz/serialy/vrhca
by---oblibena-hra-ve-
stredoveku20110124.
html](https://hodoninsky.denik.cz/serialy/vrhca-by---oblibena-hra-ve-stredoveku20110124.html)**

Pomůcky – hrací deska(dvojdílná), 15 kamenů pro každého hráče, 2 kostky.

Pravidla – hrací kameny se rozestaví na desku podle daného schématu

- každý hráč hází kostkami, přičemž pohybuje s kameny po polích

- cílem hry je dovést všechny své kameny na svá vnitřní pole a odtud je vyvést z desky ven dřív, než se to podaří soupeřovi

Freiburg – 3. stol: hrací deska s kameny

Jan Amos Komenský – zařadil hru do učebnice pro děti Orbis Pictus

Mlýn a mlýnek

Mlýn – oblíben v antickém světě

– Čechy: nález z Libice

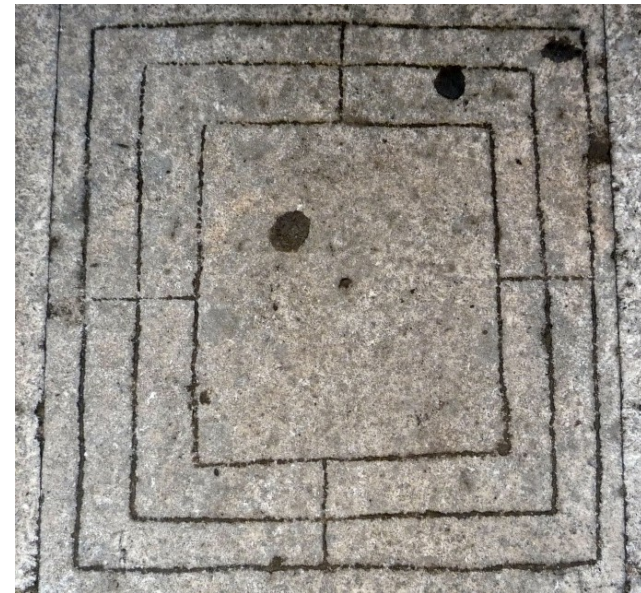
15. stol.: Praha

(Staroměstské nám, Butovice)

Mlýnek – hrají dva hráči se 3 kameny, táhnou ortogonálně
nebo diagonálně, aby zablokovali soupeře.

Nález z Prahy Butovic

Diokleciánovo mauzoleum ve Spliu

- **Dáma** – vznik ve 13. stol. V jižní Francii
 - šachová deska s hracími kameny
 - 1547: Antonio Torquemada: „El ingenio o juego de marro, de punta o damas,,
 - 2. pol. 16. stol.: v Čechách

- **Ovčinec** – také hra „na vlka“ nebo „vlk a psi“
 - 12. stol.: nejstarší nález z Anglie
 - kachel s plánem ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy

- **Hry kostěčné** – postupně nabyly charakter hazardu
 - 14. stol.: v Praze hrál obchodník o svůj život
 - pranýřovány dobovými mravokárci

- **Hry karetní** – z Asie do Evropy skrze Araby
 - 1377: první zmínky zaznamenány mnichem Johannesem z kláštera v Berefeldu u Basileje

Karty

- **Původ** – nejasný: Čína, Korea nebo v Indii
 - ve 12. stol. pronikly na Arabský poloostrov, skrze vracející se křižáky
 - ve 13. až 14. stol. do Evropy
 - líc (avers): ručně malované emblémy, od pol. 15. stol. tištěné
 - rub (revers) původně bílý, od 16. stol. barevný ornament

1354: Praze je usazen kartýř Johann Kreysel

1517: mezi staroměstskými měšťany uveden kartýř Jakub
- **Zákazy** – u nás od 14. stol.
 - 1449:** usnesení tří pražských měst:

„...neměl žádný hospodář v domě svém dopouštěti her kostečných, vrhcábních, karetných nebo jakýchkoli jiných, jakož že i kostky a karty nemají nikde býti prodávány“
- **1655:** deník Jana Františka Bruntálského z Vrbna

„...a po obědě jsem hrál s různými kavalíry nejprve quindecim, potom však landsknecht, a prohrál jsem dvacet jedna dukátů...“

- **Doklady v knižních vazbách:**
- **1547** – nejstarší karty doloženy ve Slezském zemském muzeu v Opavě
 - nalezeny při restaurování 7. knihy zemských desek opavských (1555–1583)
5 listů se zkušebními otisky německých karet, znak města Vratislavi (W)
- **1565** – ve vazbě knihy Leona Battisty Albertiho L'Architettura, německé
uloženy ve fondu Národní technické knihovny v Praze
- **1565 – 1566:** ve vazbě geologického spisu Konrada Gessnera De Omni Rerum Fossilium Genere, Gemmis, Lapidibus, Metallis, Et Huiusmodi, Libri Aliquot, Plerique Nunc Primum Editi, Curych
- **Archeologické nálezy:**
 - **Pražský hrad** – 1872: v Černé věži nalezeno 41 karet z let 1606 až 1616
 - 1956: I. Borkovský našel v Černé věži tři hrací karty
 - 2009: další nálezy z Vladislavského sálu
 - **Olomouc** – Petrášův palác: nález listů v zásypu kleneb, francouzský typ

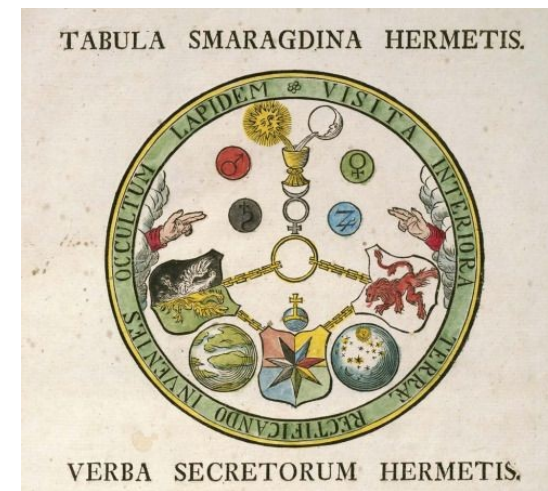
Magické rituály

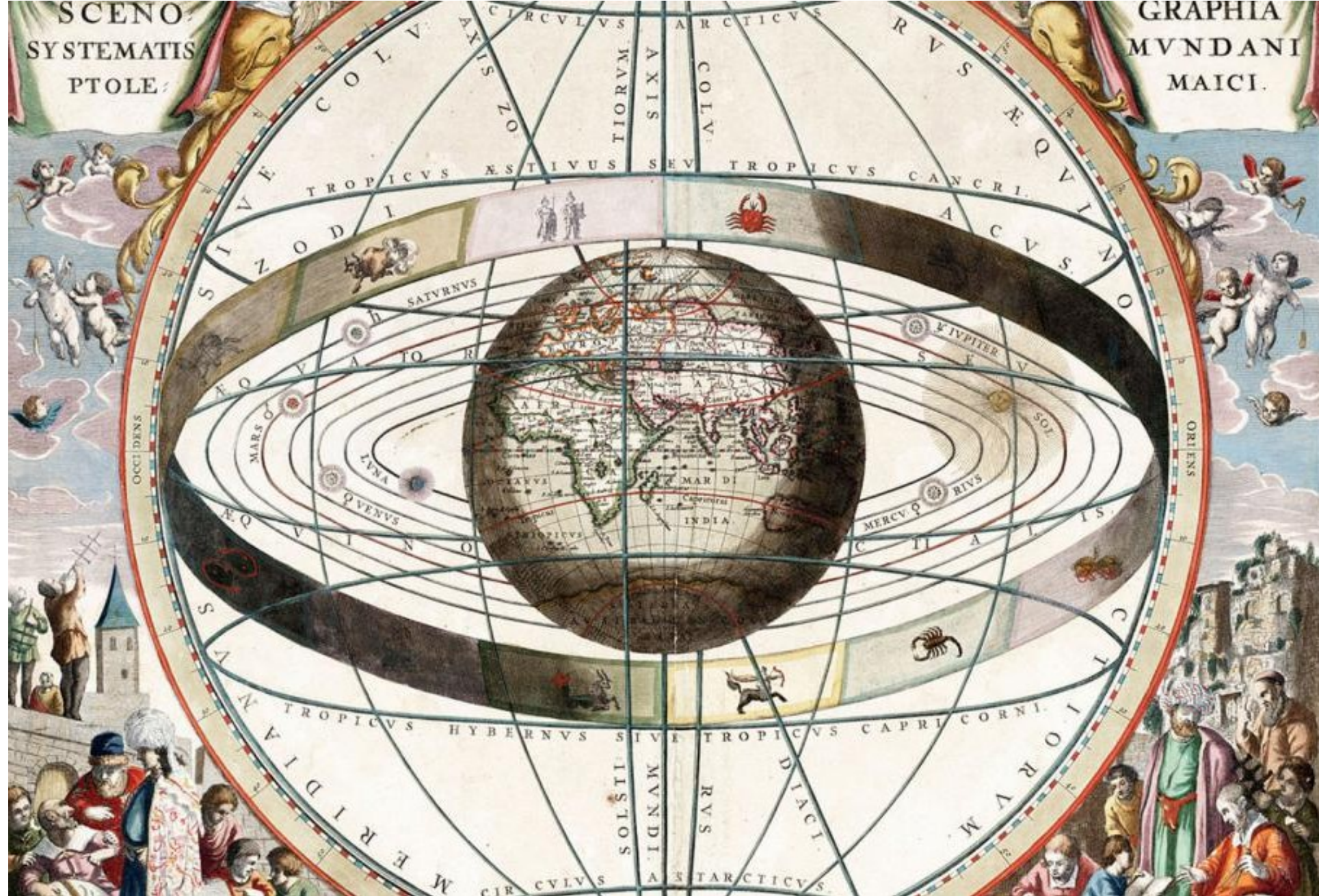
- **Stavební obětiny** – lidové doklady pověr a zvyklostí
 - spojeny s ochranou domu před negativními silami, katastrofami, lidmi atp.
 - zajištění dostatku, spokojenosti a štěstí jeho obyvatel
 - do základu, pod práh, do první vazby krovu, pod podlahu, ke komínu, pod okno
 - tzv. svatý kout: v místnosti diagonálně (úhlopříčně) od koutu s topeništěm stůl, kolem svaté obrázky
 - obětiny: a) zvířata: živá i mrtvá (drůbež aj.)
 - b) rostlinné a potravinové (obilí, aj.)
 - c) mincovní (v kostele)
 - d) lidské (kosti předků, dítě pod věží na Rokštejně)
 - e) pravěké nástroje (hromové klíny)

- **Hereze** – činnost proti oficiálním dogmatům katolické církve
- **Čarodějnictví** – **800:** na synodě ve Freisingu vydán spis proti zaříkávání, věštění, předpovídání počasí nebo jiného druhu čarování, provinilce měl představený diecéze vyslechnut s cílem doznání za použití donucovacích prostředků (mučení, upálení)
 - **1376: Nicolas Eymeric** vydal příručku pro inkvisitory „Direktorium inquisitorum“
(„zlatá kniha pro strážce víry“)
 - **1486: Jakub Sprenger** – Kladivo na čarodějnice
- **Grimoáry** – z fr. grammaire (mluvnice), magické knihy s praktickými návody přírodní a nadpřirozené magie (předpisy na přípravu magických preparátů pro léčení, talismanů, amuletů, k vyvolání duchů aj.).
- **Porodní báby** – praktikovaly léčitelství (byliny) i magii (amulety)
- **Mastičkářky a šarlatánky** – používaly nekalé praktiky k vylákání peněz
- **Templáři** – 1307 až 1314: zjištěně vykonstruovaný proces proti řádu (Filipa IV.)

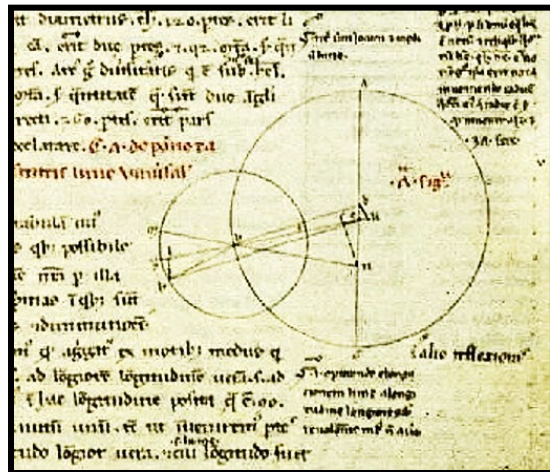
Věštění

- **Hermetismus** – soubor okultních (tajných) nauk o stvoření světa a postavení člověka
 - astrologie, alchymie, kabala, tarot (karty) a magie
 - název odvozen od Herma Trismegista, pokládaného za vynálezce věd a autora spisu tzv. Smaragdová deska (Corpus Hermeticum – co je nahoře, je dole)
 - první zmínka ve 4. stol. n .l. u řeckého alchymisty Zosína
- **Astrologie** – z řec. Αστρολογία: predikční (předpovědní) praktika vycházející ze symbolické interpretace horoskopu vypočítaného podle postavení planet
 - 1412: první spis na Moravě od Jana Těšínského popisuje výrobu kamene mudrců
- **Alchymie** – z arab. al-kimija, disciplína zabývající se experimentováním s chemickými látkami s cílem transmutace (přeměny) kovů ve zlato prostřednictvím Kamene mudrců (věřilo se, že jde také o univerzální lék a tzv. elixír mládí, přinášející nesmrtelnost)
- **Magie** – nauka o kontaktu s abstraktním světem pomocí speciálních rituálů

Ptolemaiův kosmický systém se Zemí uprostřed. Amsterdam r. 1660.

Klaudios Ptolemaios (90 – 160 n. l.)

- řecký geograf, matematik, astronom zabývající se hvězdopravectvím
- spisy: Almagest a Tetrabiblos (používány do pozdního středověku)
- položil základy astrologie
- přehodnoceny až s novými poznatky v renesanci.

Paracelsus (1493/1494–1541) – Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenhem

- švýcarský alchymista, astrolog a lékař: úkolem alchymie je příprava léčiv a boj proti nemocem
- 1537: v Moravském Krumlově vyléčil Jana z Lipé (jiné příbuzné ne)

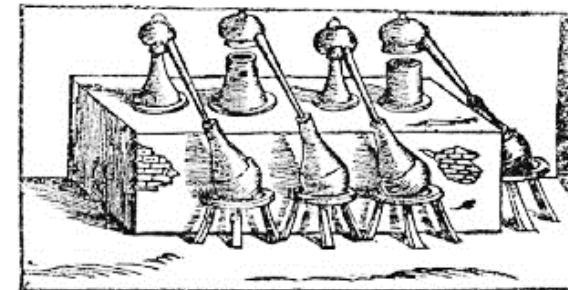
Georgius Agricola (1494–1555) – původně Georg Bauer: 1527 do Jáchymova jako lékař

- hornická příručka De re Metallica: kritik alchymie – dělil na tři skupiny: ...“ v první jsou „praví“, k těm byl skeptický, ale neodmítal je (kdyby šlo zlato vyrobit, musela by ho být plná města). Další dvě skupiny odsuzoval: „první vyrábějí napodobeniny drahých kovů, druzí provádí různé eskamotérské kousky a zlato prostě vpravují do tyglíků“.

Michał Sędziwój (1566–1636) – polský šlechtic, alchymista, filosof a lékař

„Chemici [alchymisté] dokázali i bez pomoci Slunce [kámen mudrců] proměňovat železo v měď, čili Venuši. Dokázali také vyrobit z Jupiteru [cínu] Merkur [rtuť], dařilo se též některým vytvořit ze Saturnu [olova] Měsíc [stříbro].“

Alchymie

- **Středověká disciplína** – 12. stol.: z arab. al-kimija (Španělsko: první překlady arabských traktátů)
 - 13 a 14. stol.: destilace vína (tzv. aqua ardens), redestilace (aqua vitae)
 - hermetické (uzavřené) umění, předchůdce dnešní chemie
 - Kamen mudrců: látka měnící kovy ve zlato, také všelék (nemoci, hojení ran, nesmrtelnost)
alkahest = univerzální rozpouštědlo, elixír života (panacea) = omlazující účinky
- **Význam** – objevy nových substancí a jejich vlastností: např. kyseliny, hydroxidy, soda a potaš, salmiak
 - propracování výrobních technik a postupů: destilace, sublimace, extrakce, tavení, filtrace, rozpouštění látek
 - zavádění nových přístrojů a aparátů: např. pícky, křivule, chladiče, třecí misky aj.
 - rozvoj řemesel: metalurgie, sklářství, keramika, barvířství, výroba léčiv, vonných a kosmetických přípravků
 - uchování překladů spisů antických filozofů.
- **Archivní prameny** – 16. stol.: provázanost alchymie s hutnictvím

• Alchymisté

- poč. 14. stol.: první zmínka z kláštera v Raguse
- 1394: **Smil Flaška z Pardubic** – zmínky o alchymii
- 1412: **Jan Těšínský** – traktát o Kameni mudrců
- 1437: **Barbora Celská** – Zikmundova vdova v Mělníku: dílna
- 15./16 stol.: **Albík z Uničova** – lékař Václava IV. A Zikmunda
 - znalost alchymie při přípravě léků
- 1519: **Jan Černý** – kněz Jednoty bratrské

– vedl léčebný dům v Prostějově, lékař

Pernštejnů

- 1447: **Václav II. Opavský** – tzv. Faustův dům v Praze: laboratoř
 - Mladotovský palác na Karlově nám.
- 1. pol. 16. stol. – **Johannes Faust**: německý učenec
 - dům v Melantrichově ulici na Starém Městě
 - po jeho zbourání se název přenesl na Mladotovský

dům

- 16. stol.: Faustův dům obýval **Edward Kelley**
 - 1996: zjištěny malby s alchymistickými symboly
- 18. stol.: pak **Ferdinand Antonín Mladota ze Solopysk** – pokusy
syn **Josef Petr** se zabýval mechanikou

Mladotovsky palác na Karlově nám.

Alchymistova dílna. David Teniers ml., 1650.

- **Hynek z Poděbrad (1452–1492): kníže Minsterberský**
 - sběratel alchymistických spisů
 - dílna ve věži Sankturinovského domu na Palackého nám.
 - pod oratoří (modlitebnou)
 - odtokové žlábký a závěsné konzole
 - 2002: **Muzeum alchymie v Kutné Hoře**

- **Alchymisté spjatí s Kutnou Horou:**
 - **Jaroš Griemiller z Třebeska:** příbuzný (Pavel) byl mincovní úředník
překlad traktátu Rosarium philosophorum
věnoval ho Oldřichu z Rožmberka
 - **Daniel Stolcius:** narodil se v Kutné Hoře
studoval v Lipsku, Marburgu, Basileji
1635: v Polsku se seznámil s J. A. Komenským

Destilační přístroje

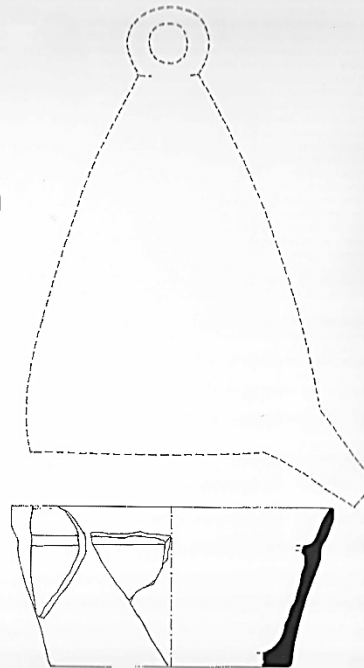
- **Výroba alkoholu** – 8. stol.: ze Španělska („aqua vitae“ arabský lékař Geber)
 - 2. pol. 13. stol.: do klášterů (medicína proti moru)
- **První zmínka** – 1315: z Prahy-Starého Města
- **Nálezy** – Příběnice, Pražský Hrad, Křivoklát, Ostrava-Kostelní nám.
 - Brno-Veselá ulice: zlomek alembiku z 2. pol. 15. stol.

spodní varná nádoba nalezena nebyla

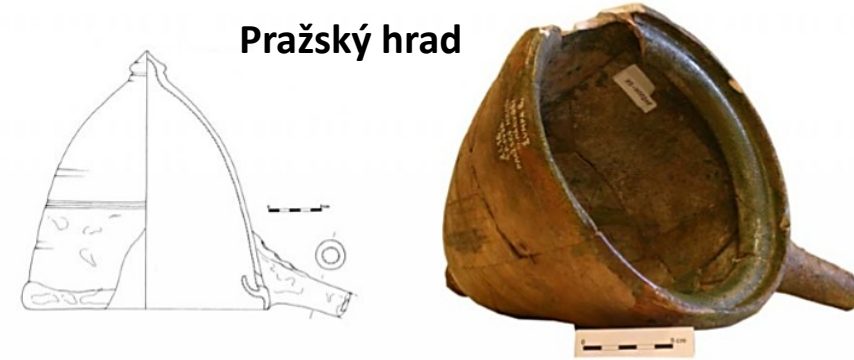
Replika: 10 l kvašeného vína = 1,5 l alkoholu

Ostrava-Kostelní nám

- **Alembik:** horní část s výlevkou
- **Cucurbita:** spodní varná nádoba

Pražský hrad

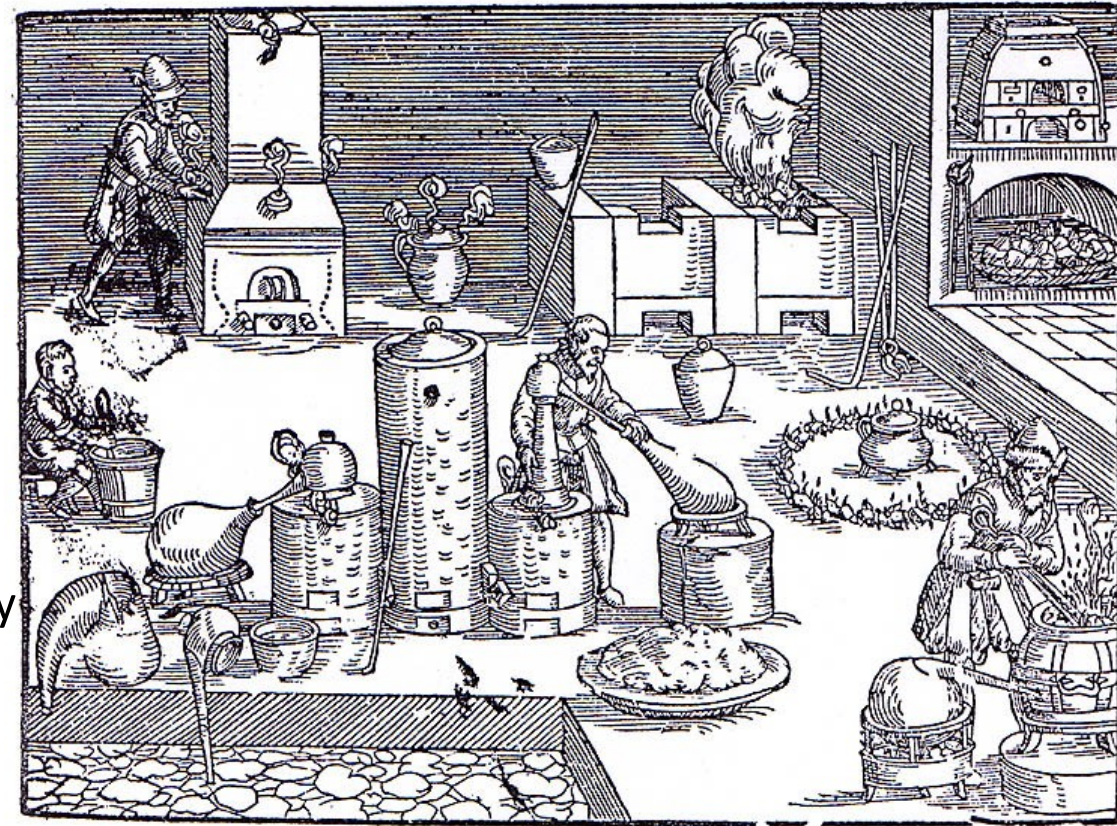
- **Lazar Erckel** († 1594)

- 1528: narodil se v saském Annabergu, studia ve Wittembergu
 - 1570: prubíř v Kutné Hoře a v Praze (báňský odborník)
 - 1577: jmenován císařským vrchním horním mistrem
 - 1583: ředitel královské mincovny v Praze
-
- 1574: Kniha o prubířství (prubíř = zkoušeč ryzosti)
 - o hutnictví rud s obsahem stříbra, zlata aj.
 - popis vybavení prubířské laboratoře
 - výroba přístrojů, nástrojů a pomocných látek

"Prubířství je vznešené staré umění, vynalezené před dávnými časy alchymií, stejně jako ostatní práce s ohněm, kterými se nejen můžeme poučit o povaze každé rudy a druhu horniny a které z kovů v sobě obsahují, nýbrž učí také probádat každý kov o sobě samém, zda je nutná přísada, zda vůbec a kolik jí má být a pak, jak kovy od takových příměsí vyčistit a v ryzí, čisté a prosté všech přísad rozdělit".

Prubířský kámen, Opava-Radiční ul.

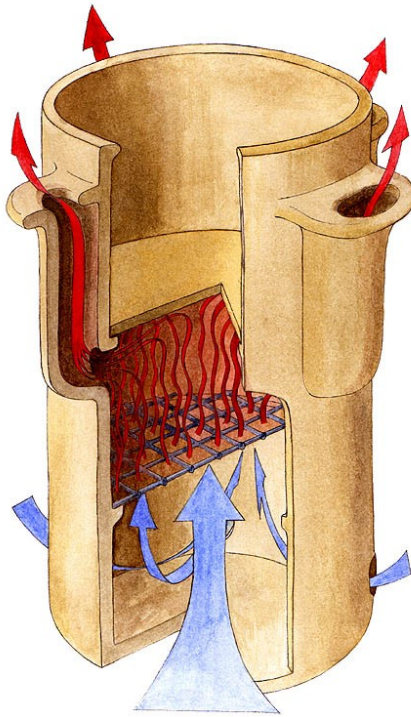

Prubířská dílna (podle Lazara Erckera)

Renesanční prubířská pírka

Sebalda Mattighofer z Norimberka
(důlní úředník v Českém Krumlově)

- Český Krumlov – Radniční 27
- Výzkumy: 1993/1994
- Inventář prubířské dílny: 1540 – 1569
 - pírka: vyrobil krumlovský hrnčír
 - množství a ryzost kovu v rudě
 - tavení liteřiny
 - destilace kořalky
- 1521 – Sebald jmenován Petrem z Rožmberka přepalovačem stříbra a zkušebníkem drahých kovů krumlovských dolů
- 1540 – koupil dům v Radniční ul.

Prubířská (muflová) pec – tavení vzorků v tavících kelímcích (kapelkách) vkládaných do mufle

Alchymie na dvoře Rudolfa II. (1552 – 1612)

- **Tadeáš Hájek z Hájku** – přírodovědec a osobní lékař Rudolfa II.; dohlížel na chod laboratoře
- **Tycho Brahe** – císařský astronom a astrolog
 - na zámku Benátkách nad Jizerou zřídil hvězdářskou observatoř (dar císaře)
- **Johan Kepler** – po T. de Brahe dvorní matematik a hvězdář (zákony o oběhu planet)
- **Giordano Bruno** – italský kněz obviněný z kacířství a r. 1600 v Římě upálen
- **John Dee** – anglický filozof, matematik, spiritista a alchymista
 - v Cambridgi získal titul mistr svobodných umění (věstil z krystalu).
- **Edward Kelley** – vlastním jménem Edward Talbot, původně lékarník a městský písař
 - 1591 uvězněn na Křivoklátě

zlato (Slunce)	stříbro (Měsíc)	rtuť (Merkur)	měď (Venuše)	železo (Mars)
nebo cín (Jupiter, Zeus)	olovo (Saturn)	síra	voda	

Alchymistické symboly chemických prvků.

Literatura

- Abrahams I., *Życie codzienne Żydów w średniowieczu*, Warszawa 1996.
- Bílý, P., 2010 –2011: *Nálezy nejstarších hracích karet v Čechách a na Moravě*“ (od nejstarších dob do r. 1620). Závěrečná práce Rudolfínská akademie Asociace starožitníků, o. s., Praha.
- Blažková, K. – Caranová, M. – Frolík, J. – Liška, V. – Matášek, J. – Vlček, J., *Hrací karty v archeologických nálezech Vladislavského sálu*. Zlín 2017.
- Borecký, V., 2005: *Imaginace, hra a komika*. Praha.
- Borkowski, T., 1995: *Gry i zabawy w średniowiecznym mieście na ślasku. Ślady materialne*. In: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech*. Miasto. Wrocław.
- Čechura, J., 2008: *Hry v životě středověkého člověka. Pokus o rekonstrukci způsobů trávení volného času ve středověku na příkladu archeologických nálezů pozůstatků deskových her*. Rkp. diplomové práce na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK Praha.
- Endrei, W. - Zolnay, L., 1988: *Spiele und Unterhaltungen in alten Europa*. Hanau.
- Hájková, M., 1997: *Horno ludens pragensis. Příspěvek k dějinám karetní hry v pozdně středověkých a raně novověkých Čechách*, AR XLIX, 1 06-123, 194-196.
- Hazlbauer, Z., 1992: *Středověká hra vrhcáby ve světle dobových pramenů*, AH 17, 421-445.
- Honl, I.: 1947: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha.
- Horská, P. – Kučera, M. – Maur, E. – Stloukal, M., 1990: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha.
- Huizinga, J., 2000: *Horno ludens*. Praha.
- Chytil, Z., 1961: *Stolní společenské hry*. Praha.

- Kieckhefer, R., 2005: Magie ve středověku.
- Kiersnowski R., 1977: Życie codzienne na Śląsku w wiekach średnich, Warszawa.
- Le Goff, J, (ed), 1996: Středověký člověk a jeho svět. Praha.
- Mehl, J. M., 1999: Hra. In: Le Goff, J.- Schnitt, J.C. (eds.), Encyklopedie středověku. Praha.
- Měchurová, Z 1989: Projevy duchovní kultury ve hmotných památkách na Moravě a ve Slezsku, AH 15,311-321.
- Muller, R. A., 2000: Vom Adelsspiel zurn Burgervergniigen. Archiv für Kulturgeschichte 82.
- Omasta, V. – Ravik, S., 2007: Karty, hráči, karetní hry. Praha.
- Petényi, S., 1994: Games and toys in medieval and early modern Hungary. Krems.
- Petrář, J. (ed), 1985: Dějiny hmotné kultury III. Praha.
- Prokop, J – Desort, P. – Střelka, J., 2005: Horno ludens. Minulost stolních her v Čechách. Praha.
- Sedláčková, H.,: Kamnové kachle a hrací karty z archeologického průzkumu Petrášova paláce. In: Petrášův palác v Olomouci. 56–112.
- Šmahel, F., 1990: Archeologické doklady středověké duchovní kultury, AH 15, 295-310.
- Unger, J., 1985: Hmotná kultura středověké šlechty v archeologických pramenech na Moravě, AH 10, 323-329.
- Unger, J., 1999: Život na lelekovickém hradě ve 14. Století. Brno.
- Verdon, J., 2003: Volný čas ve středověku. Praha.
- Wachowsky, K – Witkowski, J., 2005: Henryk IV Prawy- homo oeconomicus czy homo ludens? In: Slask w czasach Henryka IV. Prawego. Wratislavia Antiqua 8, Wroclav.
- Winter, Z., 1909: Řemeslnictvo a živnosti šestnáctého věku v Čechách. Praha.
- Zíbrt, Č., 1889: Z her a zábav staročeských: příspěvky ke kulturním dějinám českým I., Velké Meziříčí.
- Zíbrt, Č., 1888: Dějiny hry šachové v Čechách. Praha.
- Zíbrt, Č., 1889: Z her a zábav staročeských. Velké Meziříčí.